

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان چاپ: ۱۴۰۱/۰۸/۲۰

طراحی بوستان‌های شهری بر مبنای کاربری مادر و کودک در کلان‌شهرهای ایران

حسین باطنی شلمانی*

کارشناسی ارشد زراعت

دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن

* Email: saeedbatenishalmani@gmail.com

چکیده

در دنیای پیچیده امروز که روزه‌روز در حال تغییر و دگرگونی است و علم بشر ریزوم وار در حال گسترش می‌باشد تفکر و علم راه‌گشای مسائل است. تفکری که همراه با خلاقیت و نوآوری باشد، اکتسابی نیز است. خلاقیتی که ریشه و اساس آن در دوره کودکی شکل می‌گیرد و پرورش می‌یابد، لذا رشد انسان‌ها در دوران کودکی بسیار بااهمیت است و در شرایط زیست‌محیطی و درونی آن بسیار تأثیرگذار است. کودکان در دوران کودکی نیاز به بازی کردن دارند، زیرا در دنیای بازی با مسائل جدیدی روبرو می‌شوند و می‌خواهند آن‌ها را جستجو و حل نمایند، لذا محل بازی کودکان بسیار بااهمیت است. فضای بازی که با طبیعت آمیخته باشد، دنیای کودک، واقعیات را لمس می‌کند لذا طراحی بوستان‌های شهری بر مبنای کاربری مادر و کودک علی‌الخصوص در کلان‌شهرهای ایران که از فضای حیاط و طبیعت اکثر کودکانش محروم‌اند امری بسیار الزامی است، لذا در این پژوهش سعی گردیده نیازهای کودکان با دقت بررسی و سنجیده شود تا متناسب با نیازها بتوان راهکارهایی جهت طراحی بوستان‌های شهری بر مبنای مادر و کودک ارائه شود.

با توجه به اینکه امروزه کودکان از فضاهایی با ابعاد و اندازه‌های کوچک همچون آپارتمان‌ها بیشتر زمان خود را می‌گذرانند مدیریت و برنامه‌ریزی شهری باید به سمتی هدایت شود که سرانه فضاهای سبز و فضاهایی که برای کودکان طراحی شده باشد افزایش یابد. فضایی که کودکان در آن تعامل بیشتر با محیط طبیعی باشند و تأثیرگذاری بیشتری در عالم واقعی داشته باشند که این زمینه‌ساز دریافت اطلاعات بیشتر توسط آن‌ها گشته و زمینه رشد و شکوفایی و پرورش استعدادها و خلاقیت را در آن‌ها به وجود می‌آورد و این تأثیرگذاری باعث نشاط و شادابی و افزایش اعتماد به نفس آنان می‌گردد، درنتیجه اگر نیاز آنان در هر مقطع سنی پاسخ داده شود موجب می‌شود که آنان به مرحله بعدی رشد ارتقاء یابند و به مرحله قبلی بازنگردند.

وجود فضاها و بوستان‌هایی که برای کودکان و مادران آن‌ها مناسب‌سازی شده باشد علاوه بر اینکه موجبات رشد جسمی و ذهنی کودک را فراهم می‌کند موجب کاهش تنش‌ها و عصبانیت‌ها کودکان و مادران می‌گردد و جامعه حال و آینده را از لوس وجود بسیاری از بزهکاری‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی پاک خواهد کرد و چه بهتر است پیشگیری به‌جای درمان و متحمل نشدن هزینه‌های گزاف درمان در آینده باشد.

واژگان کلیدی: بوستان، کاربری، مادر، کودک، کلان‌شهرهای ایران.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مقدمه

بوستان‌ها و پارک‌های شهری به‌عنوان بخشی از فضاهای عمومی در شهرها، نقش مهمی در رفع نیازهای انسانی ایفاء می‌کنند. بسیاری از نظریه‌پردازان شهری پارک‌های شهری را با عنوان یکی از اجزای اصلی یک سیستم شهری می‌دانند، زیرا در کنار نقش کارکردی خود باعث افزایش اجتماع‌پذیری در فضاهای شهری می‌شوند، بنابراین به‌منظور پویایی بیشتر این فضاها و برآورده ساختن نیازهای مردم بالأخص زنان و کودکان، باید به رفتارهای شکل‌دهنده این فضاها توجه کرد و آن‌ها را مورد بررسی قرارداد (سلطانی، ۱۳۸۱).

امروزه با بیشتر شدن زندگی‌های شهرنشینی و گسترش بی‌رویه شهرها و به وجود آمدن ناهنجاری‌های رفتاری به دلیل ازدحام و شلوغی شهرها و عدم فضاهای طبیعی در منازل مانند حیاط و باغ و ... در زندگی شهرنشینی، الزام احداث پارک‌ها و بوستان‌های فرهنگی متناسب با نیاز شهروندان و درواقع کاربران حقیقی شهرها که مادران و کودکان هستند امری الزامی است و دور از ذهن نیست. با توجه به اینکه زنان و کودکان بیش از شصت درصد جمعیت کشور را به خود اختصاص می‌دهند لذا می‌توان گفت این بخش از جامعه و جمعیت به‌عنوان سرمایه حال و آینده کشور برای مدیران بایست پراهمیت باشد چراکه مهم‌ترین بخش آینده هر کشور را کودکان آن کشور به خود اختصاص می‌دهند و فردای جامعه خواهند شد لذا رشد عاطفی، جسمی، روانی و پرورش خلاقیت کودکان، کاهش تنش‌های زندگی شهری و عصبیت‌های فشارهای زندگی بر روی مادران بایستی در این شرایط کنترل گردد و به سمت‌وسوی خوبی هدایت شود (راغفر و سوسفوند، ۱۳۹۶).

قسمت اعظمی از شکل‌گیری شخصیت کودک در هفت سال اول زندگی او رخ می‌دهد لذا او به مکان‌هایی احتیاج دارد که بتواند با دیگران تعامل اجتماعی مثبت برقرار نماید و در آن احساس امنیت و شادابی کند تا خیال‌پردازی و خلاقیت درون خود را پرورش دهد و تمامی کنش‌های روانی خود را آزاد و تخلیه نماید چراکه از نظر فروید، منبع خلاقیت را باید در تجربیات دوره کودکی فرد جستجو کرد (نجفی و همکاران، ۱۳۹۲).

بر اساس تحقیقات انجام‌شده احداث فضاهای بازی سازگار با روحیه کودکان سهمی عمده در بلوغ اجتماعی و تکامل شخصیتی کودکان از طریق تحرک آزاد فعالیت و ایمنی و امکان برخوردهای اجتماعی سازنده و ... آنان خواهد داشت.

فضای سبز، بوستان‌ها و پارک‌ها با خواص گوناگون و چندجانبه‌ای که دارند نقش فوق‌العاده‌ای در زندگی انسان دارند، تولید اکسیژن و آزون، خاصیت کشندگی موجودات مضر با تولید فیوفسیدها، جذب انواع ذرات معلق و مواد آلوده‌کننده، خاصیت تعدیل‌کنندگی شرایط محیطی، برقراری توازن اکولوژیک در محیط، توان جذب صدای ناهنجار، ایجاد محیط امن، آسایش و تفریح و تفرج تا مرکزی جهت تجمع انسان‌ها و غیره را در برداشته که درواقع زمینه را در ذهن تداعی می‌کند (سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران، ۱۳۸۸).

کودکان حساس‌ترین و تأثیرپذیرترین گروه سنی جامعه را تشکیل می‌دهند و در حساس‌ترین و مهم‌ترین سال‌های زندگی‌شان، زمانی که پایه‌های رشد شخصیت ذهنی، جسمی و اجتماعی آنان شکل می‌گیرد، تا زمانی که وارد شهر می‌شوند نیازمند این هستند که زندگی اجتماعی را در مقیاس خود تجربه کنند و این امر مستلزم فراهم بودن فضایی صمیمانه و فرح‌بخش است. فضای امن به‌دوراز هیاهوی دنیای خشن، دنیایی پر از شادی و نشاط با انواع رنگ‌های طبیعی و زیبا که در آن فرصت بیان

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

حس شادی و افکار تازه و پرورش و رشد استعدادهایشان را داشته باشند. فضایی که زمینه‌ای مناسب برای امنیت کودکان به وجود آورد. رابطه اجتماعی در فضا و زمان اتفاق می‌افتد، مجاورت می‌تواند علت شروع رابطه اجتماعی باشد اما شرایط آن کافی نیست و میزانی از تجانس برای حفظ این روابط لازم است، ساختار فیزیکی و تقسیمات عملکردی فضا ممکن است گشاینده یا محدودکننده فرصت‌ها برای ارتباط باشند (بایرودی و یاقوتی، ۲۰۱۵).

در این پژوهش سعی گردید تا نیازهای لازم جهت طراحی بوستان‌های شهری بر مبنای کاربری مادر و کودک را در کلان‌شهرهای ایران شناسایی گردد و راهکارهایی در این زمینه ارائه گردد.

مبانی نظری پژوهش

۱- بوستان‌های شهری

گردشگاه یا پارک و بوستان شهری به مکانی محفوظ می‌گویند که به صورت طبیعی یا نیمه‌طبیعی توسط دولت به وجود آمده است و در کنار آن برای تفریح و لذت بردن انسان، یا برای حفاظت از حیات وحش یا زیستگاه طبیعی. بوستان‌ها ممکن است شامل سنگ، فواره، خاک، آب و قسمت‌های چمن باشد. بسیاری از پارک‌ها قانوناً حفاظت شده و محفوظ‌اند. از دیدگاه شهرسازی و معماری پارک‌ها به ده‌ها نوع قابل دسته‌بندی هستند، به عنوان نمونه پارک‌ها را می‌توان به لحاظ شعاع عملکرد و خدمات‌رسانی به پارک‌های با عملکرد محله‌ای، ناحیه‌ای، شهری و فرا شهری تقسیم‌بندی نمود. همچنین از لحاظ نوع کاربرد، نحوه ایجاد (طبیعی یا انسان‌ساخت) نوع پوشش گیاهی، مقیاس و بزرگی (کوچک، متوسط و بزرگ) و ... نیز قابل طبقه‌بندی می‌باشند. آنچه بدیهی است رواج پارک‌های شهری امروزی که برای عموم قابل استفاده و دسترسی هستند از شهرسازی کشورهای اروپایی شروع شده است. البته باغ‌سازی ایرانی در نوع خود کم‌نظیر و تاریخ طولانی دارد ولی عملکرد این باغ‌ها با پارک‌های شهری امروزی متفاوت بوده است (عابدی و همکاران، ۱۳۹۲).

بوستان یا پارک، عبارت است از فضای طراحی‌شده‌ای که در مالکیت عموم قرار دارد و جزئی از فضاهای شهری محسوب می‌شود. این فضاها توسط درختان و گیاهان پوشیده شده و بر اساس نظارت و مدیریت انسان، حفظ و نگهداری یا احداث می‌شوند. طبق تعریفی دیگر بوستان یا پارک، به مکانی محفوظ می‌گویند که به صورت طبیعی یا نیمه‌طبیعی توسط دولت به وجود آمده است و در کنار آن، برای تفریح و لذت بردن انسان، یا برای حفاظت از حیات وحش یا زیستگاه طبیعی آن را ایجاد کرده‌اند. بوستان‌ها ممکن است شامل سنگ، فواره، خاک، آب و قسمت‌های چمن باشند. بسیاری از پارک‌ها قانوناً حفاظت شده و محفوظ‌اند. پارک‌ها با حفظ مضمون خود برحسب نوع استفاده، موقعیت یا ارزش، عناوین مختلفی پیدا کرده‌اند.

۱-۱- طبقه‌بندی پارک‌ها

۱-۱-۱- طبقه‌بندی پارک‌ها بر اساس هویت

پارک‌ها بر اساس هویتشان، به پارک‌های جنگلی و پارک‌های شهری تقسیم‌بندی می‌شوند.

۱-۱-۲- طبقه‌بندی پارک‌ها بر اساس عملکرد

بر اساس چگونگی کارکرد اصلی پارک، می‌توان پارک‌ها را به پارک تفریحی، تجاری، صنعتی، ورزشی، علمی، آموزشی تقسیم‌بندی کرد، که کاربری پارک یا بوستان مادر و کودک نیز در این نوع پارک‌ها طبقه‌بندی می‌شوند.

۱-۱-۳- طبقه‌بندی پارک‌ها بر اساس اهمیت، مقیاس و حوزه نفوذ

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

بر این اساس، پارک‌ها به پارک بین‌المللی، پارک ملی و پارک شهری تقسیم‌بندی می‌شوند. پارک ملی خود دارای انواع پارک ملی یادبود، آثار تاریخی، نظامی، ذخایر می‌باشد. پارک‌های شهری، بر اساس مقیاس و حوزه نفوذ، به پارک همسایگی، پارک محله‌ای، پارک ناحیه‌ای، پارک منطقه‌ای و پارک شهری تقسیم می‌شوند (سهیلی، ۱۳۹۱).

۱-۲- پارک انسان‌ساخت

پارکی است که با به‌کارگیری روش‌های مهندسی و تحت مدیریت انسان، به‌منظور ایجاد نمونه‌هایی از طبیعت در درون شهرها ایجاد می‌شوند.

۱-۳- پارک شهری

پارک شهری که بانام‌های دیگری مانند پارک شهر، پارک شهرداری، پارک عمومی و باغ شهری هم شناخته می‌شود، هر نوع پارکی است که در شهرها و دیگر مناطق شهرداری ساخته می‌شود تا امکانات تفریحی و فضای سبز برای ساکنان و بازدیدکنندگان آن شهر یا منطقه فراهم کند. ساخت و نگهداری پارک‌های عمومی با دولت است و معمولاً دولت محلی عهده‌دار این کار است؛ اما گاه طبق قرارداد، امور فوق به شرکت‌های خصوصی سپرده می‌شود.

مشخصات و امکانات مشترک پارک‌های عمومی شامل زمین‌های بازی، باغ، مسیرهای پیاده‌روی، امکانات ورزشی، امکانات بدن‌سازی، رستوران، محوطه، آب‌نما، سرویس بهداشتی، دریاچه، قایق، اسکله، حوض، امکانات پیک‌نیک و مانند آن است.

۱-۴- پارک جنگلی

پارک جنگلی، منطقه‌ای وسیع است که طبیعتی دست‌نخورده و مهار نشده دارد. معمولاً برای حفظ محیط‌زیست این منطقه‌ها، از آن محافظت می‌کنند که پارک حفاظت‌شده نامیده می‌شود. نخستین بار پارک ملی یلواستون در ایالات‌متحده در سال ۱۸۷۲ به پارک جنگلی تبدیل شد.

۱-۵- پارک ملی

پارک ملی به محدوده‌ای از منابع طبیعی، من جمله جنگل، مرتع، بیشه‌های طبیعی، دشت، رودخانه، دریاچه و کوهستان اطلاق می‌شود که نمایانگر نمونه‌های برجسته‌ای از مظاهر طبیعی باشد. دولت‌ها به‌منظور حفظ همیشگی وضعیت زیست‌بوم و همچنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد گیاهان درخطر انقراض و برای جلوگیری از دخالت‌های مخرب انسانی، این مناطق را تحت حفاظت قرار می‌دهند. ایالات‌متحده آمریکا، اولین کشور و آغازگر سیاست حفظ طبیعت و تأسیس پارک‌های ملی بود. سیستم پارک‌های ملی، توسط برخی تاریخ‌نویسان، بهترین ایده آمریکا اطلاق گردیده است.

۱-۶- پارک بین‌المللی

این‌گونه پارک‌ها دارای عناصر داخلی ویژه‌ای هستند که حفاظت از آن‌ها، از اهمیت و ارزش بین‌المللی برخوردار است، به‌طوری‌که این مهم، از مرزهای یک کشور فراتر می‌رود (Bagheri et al, 2014).

۲- مادر

مادر، مام، ننه یا مامان (به فرانسوی: maman) یکی از نسبت‌های خانوادگی است و به والد طبیعی یا اجتماعی مؤنث گفته می‌شود.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

همه مادران هنگامی که صاحب فرزند می‌شوند تمایل دارند که برای فرزندشان بهترین مادر روی زمین باشند اما در ذهن هرکسی تعریف مادر خوب و کافی با دیگری فرق دارد؛ برخی مادری را با سخت‌گیری زیاد و برخی دیگر وظایف مادری را بسیار آسان تعریف می‌کنند. درنهایت هر تعریفی که شما از مادر خوب بودن داشته باشید، به دنبال راهی برای خوشبختی و سعادت فرزند خود هستید. برای رسیدن به این مقصود باید برخی صفات را در خود پرورش دهید. باین‌حال همواره این سؤال پیش می‌آید که مادر کامل یا مادر کافی، کدام‌یک فرزندان کارآمدتری را تربیت خواهند کرد؟

یکی از مهم‌ترین وظایف یک مادر نمونه این است که استعداد فرزند خود را بیابد و در جهت شکوفایی آن تلاش کند. باین‌حال از آنجایی که مادر تعامل بیشتری با کودک داشته و به علایق کودک خود زودتر از دیگران پی می‌برد زودتر می‌تواند استعداد فرزند خود را کشف کند. مادر خوب باید مهارت‌های زندگی را بدون تعصب به فرزندش بیاموزد و به او یادآور شود که در محیط‌های اجتماعی دیگر نیز آموزش‌های دیگری منتظر او خواهند بود.

یک مادر نمونه گاهی فرزندش را تشویق می‌کند و گاهی به‌درستی و به روش علمی او را تنبیه می‌کند و البته برای سلامت و شادی کل اعضای خانواده وقت می‌گذارد؛ ضمن اینکه به خود نیز اهمیت می‌دهد. این مادر به فرزندش می‌آموزد چگونه مشکلات اطرافش را شناسایی کند و از خود در برابر آن‌ها دفاع کند و بتواند تشخیص دهد چه زمانی می‌تواند از حمایت خانواده کمک بگیرد. این مادران یک سبک فرزند پروری مناسب را در تمامی تعاملات خود با کودک در پی می‌گیرند (Dewi, 2012).

۳- کودک

در تعریف جهانی کودک به افراد زیر ۱۸ سال کودک گفته می‌شود، بنابراین این تعریف در واقع شامل خردسالان تا دوره نوجوانی نیز می‌شود. به‌طور کلی دوره کودکی بعد از سنین نوزادی انسان شروع می‌شود و تا رسیدن فرد به سن قانونی که تعریف جهانی آن ۱۸ سال می‌باشد، است.

۳-۱- رشد فیزیکی کودک

رشد فیزیکی کودکان یکی از فاکتورهای مهم برای سلامت کودک می‌باشد، در صورت عدم رشد کافی و مناسب ممکن است رشد ذهنی کودک نیز با مشکل مواجه شود، بنابراین رشد فیزیکی کودک و سلامت جسمانی او از مباحث بسیار مهم روانشناسی کودک است.

۳-۲- رشد ذهنی کودک

رشد ذهنی کودک نیز برای والدین بسیار مهم است. همه والدین تمایل به پرورش فرزندان باهوش و قدرت ذهنی بالا دارند. رشد ذهنی کودک از دوران نوزادی و حتی جنینی او شکل می‌گیرد. برای دوره اولیه زندگی کودک میزان فهم و درک او از دنیای اطراف و در مراحل بعدی میزان یادگیری کودک در مباحثی مانند زبان، هنر و ... مهم می‌باشد. تمام ویژگی‌های مهم درباره رشد ذهنی کودکان مانند قدرت حافظه و قدرت تصمیم‌گیری مربوط به مبحث رشد ذهنی کودک در روانشناسی است.

۳-۳- رشد احساسی کودک

رشد احساسی و عاطفی کودک نیز از موارد بسیار مهم برای تربیت فرزندان است. عدم توجه به این مبحث موجب بروز اختلالات رفتاری کودک در دوره کودکی، نوجوانی و بزرگسالی خواهد شد. با توجه به رشد احساسی کودک موجبات رشد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اجتماعی او را نیز فراهم می‌کنیم. کلیه احساسات کودک شامل احساس گناه، حس اعتماد به نفس، امیدواری کودک و ... مربوط به این مبحث هستند. تعریف کودک در روانشناسی را باید با توجه به مباحث آن شناخت (قره بیگلو، ۱۳۹۱).

۴- مشکلات کلان‌شهرها برای مادران و کودکان

الگوی شهر دوستدار کودک درصدد اعطای حق شهروندی به کودکان، افزایش آگاهی، بالا بردن مشارکت جمعی، کاهش خشونت علیه کودکان و توجه به مسائل زیست‌محیطی است.

تعامل کودک با محیط از اهمیت بالایی برخوردار است؛ چراکه این تعامل از شکل‌گیری شخصیت تا رشد جسمی و ذهنی کودک را در برمی‌گیرد. در نتیجه، ایجاد محیط شهری ایمن، خلاق، پاسخگو و در دسترس باید توسط سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان شهری مورد توجه قرار گیرد. در دهه ۱۹۹۰ م، کودکان به فهرست گروه‌هایی که برنامه‌ریزان باید در فرایند برنامه‌ریزی به آنان توجه نمایند، اضافه شدند؛ زیرا در کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد بر شهر دوستدار کودک تأکید شد. الگوی شهر دوستدار کودک درصدد اعطای حق شهروندی به کودکان، افزایش آگاهی، بالا بردن مشارکت جمعی، کاهش خشونت علیه کودکان و توجه به مسائل زیست‌محیطی است.

از دیدگاه کنوانسیون حقوق کودک، شهر دوستدار کودک درصدد اجرای تعهد خود برای تحقق بخشیدن به طیف وسیعی از حقوق بشر برای همه کودکان است. شهر دوستدار کودک باید موارد ذیل را ضمانت نماید: تصمیم‌گیری در مورد شهر خود، شرکت در خانواده، جامعه و زندگی اجتماعی، حفاظت از کودکان در برابر خشونت و استثمار، شرکت در رویدادهای فرهنگی و اجتماعی، دسترسی به خدمات اساسی مانند آموزش و پرورش، سرپناه و مراقبت‌های بهداشتی، زندگی در محیط پاک و به رسمیت شناختن کودک به‌عنوان یک شهروند (غفاری و همکاران، ۱۳۹۰).

پیشینه پژوهش

۱- اوایل اسفندماه ۱۳۷۲ مجلس شورای اسلامی اجازه ملحق شدن ایران به کنوانسیون حقوق کودک را تصویب نمود. بر اساس بند ۱ ماده ۳۱ این کنوانسیون «حکومت‌ها حق کودک را برای داشتن بازی، سرگرمی، وقت آسایش و استراحت به رسمیت می‌شناسند. کودک می‌تواند به‌طور فعال و آزادانه در امور فرهنگی و هنری درخور سنی خود شرکت کند.» همچنین، در بند ۲ این ماده اشاره شده است: «حکومت‌ها به حق کودک برای فعالیت‌های هنری و فرهنگی توجه دارند و با اقدام‌های خود، آن را پشتیبانی می‌کنند و امکانات مناسب را برای انجام فعالیت‌های فرهنگی - هنری و همچنین اوقات فراغت و سرگرمی کودک فراهم می‌کنند.»

۲- در سال ۱۳۷۹ شورای عالی استان‌ها به‌موجب ماده‌واحدی به شورای اسلامی شهرها پیشنهاد داد که شهرداری‌ها را در راستای تحقق شهر دوستدار کودک به انجام اقدامات لازم موظف کنند. در این پیشنهاد عنوان شد که این طرح در بخش شهرسازی و معماری با پیگیری، تدوین و تصویب قوانین لازم از سوی دستگاه‌های مختلف برای تأمین فضای مناسب بازی کودکان در مجتمع‌های مسکونی نوساز یا در حال ساخت دنبال شود. همچنین، تنظیم قوانین رعایت استانداردهای کاهش خطر و حوادث در مجتمع‌های مسکونی، طراحی خیابان‌ها، پیاده‌روها و پل‌ها به‌نحوی که برای عبور کودکان و وسایل حمل‌ونقل کودک مناسب باشد، پیش‌بینی شده است.

۳- الحاق به صندوق حمایت از کودکان یونیسف، در سال ۱۳۸۶ دولت ایران تعهدی را به صندوق حمایت از کودکان

سازمان ملل متحد (یونیسف) داد و تهران نیز به طرح شهرهای دوستدار کودک ملحق شد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۴- مصوبه «تهران، شهر دوستدار کودک» در سال ۱۳۸۸ به تصویب شورای اسلامی شهر تهران رسید. از جمله مواردی که در این مصوبه مورد توجه قرار گرفته، استانداردسازی مبلمان شهری به ویژه وسایل خاص کودکان برای ورزش، تفریح و بازی؛ استانداردسازی معماری مدارس؛ اجرای پروژه راه‌های امن به مدرسه؛ ایمن‌سازی پیاده‌روهای شهری برای کودکان و مادران همراه کودک؛ الزام استفاده از صندلی مخصوص کودک در وسایل حمل‌ونقل عمومی؛ ایجاد مراکز مخصوص شیردهی و نظافتی کودک در مراکز تفریحی و پارک‌ها و پایانه‌های اتوبوس و مترو و قطار و دیگر فضاهای عمومی شهری؛ اختصاص بخشی از فعالیت تمامی فرهنگ‌سراها به برنامه‌های کودکان؛ ارائه خدمات ویژه به خانواده‌ها و کودکان در معرض آسیب‌های اجتماعی و بهداشتی؛ تأمین فضای مناسب بازی کودکان در مجتمع‌های مسکونی و همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد برای فرهنگ‌سازی و ایجاد انگیزه در جامعه جهت توجه به حقوق کودک در نظام شهرنشینی. همچنین، در تبصره ۴ مصوبه نیز شهرداری تهران موظف شده اعتبارات موردنیاز برای حسن اجرای این مصوبه را در ردیف‌های مربوط در بودجه سنواتی شهرداری پیش‌بینی و لحاظ کند.

۵- در سال ۱۳۸۹ طرح شهر دوستدار کودک در شورای عالی استان‌ها به تصویب رسید. در این مصوبه، شورای عالی استان‌ها به شوراهای اسلامی شهرها پیشنهاد کرد شهرداری‌ها را در زمینه تحقق شهر دوستدار کودک موظف به انجام اقدامات لازم با لحاظ شرایط مقرر در مصوبه کنند.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش مطالعه و بررسی اسناد کتابخانه‌ای و روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

۱- شناسایی رابطه بین کودک و بازی

بازی کودکان عبارت از تلاش برای لمس و حس دنیا و تحت کنترل درآوردن و آشنا شدن با آن است. کودک دارای زندگی بخصوصی است که نام آن را بازی می‌نهییم که همان کاوش در محیط است.

جان دیوگی فیلسوف تربیتی می‌گوید فعالیت جوهر زندگی است و افراد فعالیت خود را به صورت‌های گوناگون ابراز می‌دارند. مهم‌ترین سرگرمی بازی است و بعد از پرورش یافتن به فعالیت‌های زیادی دست می‌زند که یا متوجه نیل به هدف و یا کار مثبت و یا برعکس کار، آزادانه ولی هدف که همان بازی است می‌پردازد (بایرودی و یاقوتی، ۱۳۹۴).

فضای بازی کودکان باید محیطی امن و سالم، مهیج و شادی‌آور برای کودکان باشد به طوری که جسم بچه‌ها را تقویت نموده و ثبات عاطفی و احساسی آن‌ها را باعث شده و از طریق انواع بازی و فعالیت، آموزش‌های لازم را فرا گرفته و زمینه‌های پرورش خلاقیت را نیز فراهم آورد.

۲- اثرات و تأثیرات بوستان‌های شهری و محیط طبیعی بر روی کودک

کودکان یا بهتر بگوییم انسان‌ها ذاتاً موجوداتی زیست دوست و طبیعت خواه متولد می‌شوند. این را به خوبی از حس کنجکاو آنان در مواجهه با طبیعت و درگیری بی‌باکانه‌شان می‌توان مشاهده کرد. از آنجایی که کودکان دنیای اطراف خود را نوعی زمین‌بازی تصور می‌کنند، طبیعت بستر مناسبی است که می‌تواند آن‌ها را ساعت‌ها به خود مشغول سازد. از این رو فضای دلخواه کودکان فضایی مملو از عناصر طبیعی چون گیاهان، گل‌ها، آب‌وخاک، شن، حیوانات و حشرات است. دلیل این امر سه کیفیت محیط‌های طبیعی است که شامل تنوع تمام ناپذیر آن، انسان‌ساخت نبودن آن‌ها و حس جاودانگی و پایان‌ناپذیری آن‌هاست.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تجربیات کودکان از اوایل قرن بیستم، نشان داده است که به کارگیری عناصر طبیعی چون آب، خاک، بافت و رنگ‌های طبیعی در طراحی فضای بازی کودکان، به تجربیاتی می‌انجامد که به‌طور مثبت و مؤثری در زمان بزرگسالی تأثیرگذار خواهد بود.

۳- نیازهای بهداشتی و سلامت روانی موردنیاز کودکان

شناخت نور و نحوه اثرگذاری آن بر افراد می‌تواند منجر به برخوردی آگاهانه در طراحی زیست‌محیطی شود، از این رو در حالت کلی به دودسته تقسیم می‌شود:

۱-۳- نور سرد مانند نورهای مهتابی که سرمای فیزیکی را تداعی می‌کنند و موجب افسردگی روانی می‌شود.
۲-۳- نور گرم که با طیف متنوع هفت‌رنگ مانند رنگ خورشید، نورهای سوختنی و نورهایی با گرایش رنگ‌های قرمز، نارنجی و زرد تعریف می‌شوند.

امنیت روانی در کنار ایمنی فیزیکی دارای اهمیت ویژه‌ای است به این معنا در فضاهایی که نور و روشنایی مناسبی برخوردار نیستند، زمینه بروز رفتارهای ناپه‌نجان و حتی ترس برخی مراجعه‌کنندگان از فضا به وجود می‌آید و نورپردازی‌هایی که سایه‌های هراس‌انگیز ایجاد می‌کنند می‌توانند بر شدت آن بیفزایند بنابراین با مطالعه دقیق جامعه‌شناسی و طراحی درست و سنجیده می‌توان امنیت روانی را به محیط بازآورد (کیانی و کوکی، ۱۳۹۰).

۴- فضاهای عمومی مناسب برای زنان و کودکان

مطالعات مختلفی درباره تجارب زنان در فضای عمومی شهری وجود دارد. در چند دههٔ اخیر، محققان، شیوه‌های حرکتی زنان، تفریحات و رفتارهای روزانه آن‌ها را به‌خصوص رفتارهایی که ناشی از مسئولیت‌های زنانه آن‌ها است و به‌واسطه جنسیت آن‌ها به آن‌ها تحمیل شده، در طراحی و برنامه‌ریزی مدرن شهری مطالعه و بررسی کرده‌اند. بسیاری از تحقیقات رفتاری محیطی موجود، به محدودیت‌های مؤثر بر استفاده زنان از فضای عمومی شهری توجه کرده‌اند. این محدودیت‌ها شامل محدودیت منابع (مانند محدودیت‌های مالی و زمانی)، احساسات منفی (مانند استرس و ترس)، مسئولیت‌های بازدارنده (مانند کارهای خانه و مراقبت از کودکان)، شرایط و هنجارهای اجتماعی محدودکننده می‌باشد.

در ایران نیز در سال‌های اخیر به‌ویژه با افزایش نسبی سهم زنان در حوزه‌های تحصیلی، اقتصادی، سیاسی، مدیریتی، مطالعات متعددی در خصوص ضرورت توجه به زنان در برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انجام شده است که حوزه برنامه‌ریزی شهری و طراحی شهری نیز از این مستثنی نبوده‌اند.

بخش مهمی از احساس امنیت که در دورانی از زندگی شکل گرفته و بر شخصیت بزرگسالی تأثیرگذار است، در فضا و محیط اطراف ایجاد شده و یا از آن تأثیر می‌پذیرد. درعین حال احساس هرگونه فشار روانی، روحی و جسمانی می‌تواند به احساس ناامنی منجر شود.

فرم احساس امنیت شخص، امری بنیادین است که ریشه در کودکی داشته و تا دوران بزرگسالی ادامه دارد. درعین حال در دیدگاه دیگری، احساس امنیت برای زنان و کودکان، پس از نیاز فیزیولوژیک، به‌عنوان مهم‌ترین نیازها شناخته شده، در صورتی که برآورده نشود فرد در زندگی با مشکلات فراوانی روبرو می‌شود. در قرن حاضر محیط‌های نامطلوب شهر، مشکلات بسیاری را برای امنیت شهروندان ایجاد کرده و در رشد آسیب اجتماعی مؤثر است، با گسترش این آسیب‌ها جرائم بالا می‌رود و مردم احساس

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

نامنی می‌کنند. از جمله مهم‌ترین مشکلات کنونی پارک‌ها فقدان امنیت اجتماعی کافی در این فضاهاست در این خصوص راهکارهای عملی جهت افزایش امنیت اجتماعی در پارک‌ها به صورت زیر پیشنهاد می‌شود:

- تمرکززدایی در طراحی پارک‌ها، پخش کردن کاربری‌ها در کل سایت و استفاده از پوشش گیاهی پراکنده نقش بسیار مهمی در افزایش امنیت در پارک‌ها دارد، عدم تمرکززدایی در طرح باعث افزایش پویایی و فعالیت در کل مجموعه و به تبع آن افزایش سطح نظارت اجتماعی در آن خواهد شد.
- پرهیز از ایجاد فضاهای مساعد جهت ارتکاب جرائم (به ویژه جلوگیری از شکل‌گیری فضاهای بدون دفاع شهری).
- متناسب بودن کیفی و کمی ساخت فضاهای سبز با حجم فیزیکی شهر و نیازهای جامعه با توجه به شرایط اکولوژیکی و روند گسترش آتی شهر.
- توجه به اصولی همچون آسایش و رفاه عمومی، معماری و طراحی، روان‌شناختی- اجتماعی، در مکان‌یابی و مکان‌گزینی فضاهای سبز شهری (حسینی، ۱۳۸۴).
- ۵- تمهیدات طراحی بوستان مادر و کودک

چند پیشنهاد عملی در جهت بهبود وضعیت موجود شامل موارد زیر است:

- ارتباط کودکان با محیط طبیعی و فضای سبز در رشد و شکوفایی و خلاقیت کودکان بسیار مؤثر است. وجود گیاهان در فضایی که کودکان در آن وقت می‌گذرانند همچون فضای بوستان‌ها در فرایند خلاقیت تأثیرگذار است. کاربرد عناصر طبیعی مختلف همچون استفاده از آب، خاک، شن، حیوانات و گیاهان مختلف با اندازه و رنگ‌های گوناگون و به تنوع فضا کمک می‌کند و باعث افزایش جذابیت می‌شود.
- استفاده از عنصر آب در جلوه‌ها و صورت‌های مختلف و متنوع در بوستان مثلاً به شکل اسپری‌های آبی یا استخرهای آبی با عمق بسیار کم، فواره‌های آب، چشمه‌های آب و ... (مثل بوستان آب‌آتش در تهران)، زیرا آب‌بازی به کودکان کمک می‌کند افکار خلاقشان را رشد بدهند، علاوه بر جذابیتی که بازی با آب برای کودکان دارد باعث تقویت یادگیری و تجربه حس و تقویت حرکت و ارتباط با محیط و شادابی آن‌ها می‌شود چون کودکان آب‌بازی را دوست دارند و از این طریق می‌توان خیلی چیزها را به آنان آموخت از جمله خلاقیت، آب‌بازی باعث کاهش تنش‌ها و عصبانیت‌های کودک می‌شود.
- ایجاد فضاهایی که کودک بتواند در آن دخل و تصرف کند و موفق شود در آن فضا دست به خرابکاری بزند و حتی بتواند در آن چیزی خلق کند و بسازد، این فضا می‌تواند در ارتباط کامل با محیط طبیعی باشد، البته باید ایمنی این فضاها از پیش تأمین و تضمین شود.
- با توجه به اینکه کودکان کنجکاو هستند و احتیاج به کشف فضا و ابعاد وجودی هر چیز دارند بهتر است، فضاهایی در اختیار آنان قرار گیرد که با لمس کردن و مشاهده از فلسفه وجودی اشیا اطلاع یابند و حس کنجکاو خود را ارضاء نمایند، زیرا خلاقیت برآیند تسلط بر اطلاعات و دانش است. فرد خلاق تا زمانی که دانش کافی از مسئله نداشته و به جوانب گوناگون آن توجه نکرده باشد، نمی‌تواند به تولید اندیشه ابتکاری دست بزند، البته در همه این موارد باید ایمنی فضا تضمین‌شده و به همراه کنترل والدین و ... باشد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

- ایجاد روزنه‌ها و زوایای پنهان در فضا و کشف آن توسط کودکان علاوه بر اینکه باعث ارضای کنجکاوی آنان می‌شود موجب ایجاد نشاط و همچنین افزایش اعتمادبه‌نفس در آنان می‌گردد.
- بازی با ارتفاع، ایجاد افق‌های دید مختلف برای کودکان و کاهش و افزایش ارتفاع متناسب با مقیاس کودک تا جایی که حتی کودک بتواند بر روی سقف قسمت‌هایی از کالبد بنا قرار گیرد و مناظر مختلف، متفاوت، هیجان‌انگیز و جذابی را تجربه کند.
- تنوع در بافت و سطوح و ایجاد جذابیت‌های بصری و استفاده از گرافیک‌های محیطی مخصوص کودکان و همچنین نورپردازی‌های متنوع و بازی با نور و سایه و استفاده از شیشه‌های رنگی که در مقابل نور خورشید رفلکس‌های رنگی متفاوتی خواهند داشت.
- استفاده از مبلمانهای پازل گونه و انعطاف‌پذیر که قابلیت پذیرش چند عملکرد مختلف در محیط و فضای باز و همچنین فضای آموزشی دارد، این مبلمان ها باهدف ایجاد فضای منعطف و تحریک حس کنجکاوی کودکان جهت ایجاد فرم‌های جدید در عین تأمین عملکرد به کار می‌روند.
- این‌گونه مکان‌ها باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که علاوه بر نیازهای کودکان پاسخگوی نیاز مادران نیز باشند و امنیت و آرامش آنان را نیز تضمین کنند. فضاهایی به‌گونه‌ای طراحی شود که مشارکت مادران را بطلبد و کودکان آنان را شریک در کار و فعالیت خود ببینند، نه فقط به‌عنوان نظاره‌گر.

نتیجه‌گیری کلی

با توجه به اینکه امروزه کودکان از فضاهایی با ابعاد و اندازه‌های کوچک همچون آپارتمان‌ها بیشتر زمان خود را می‌گذرانند مدیریت و برنامه‌ریزی شهری باید به سمتی هدایت شود که سرانه فضاهای سبز و فضاهایی که برای کودکان طراحی شده باشد افزایش یابد. فضایی که کودکان در آن تعامل بیشتر با محیط طبیعی باشند و تأثیرگذاری بیشتری در عالم واقعی داشته باشند که این زمینه‌ساز دریافت اطلاعات بیشتر توسط آن‌ها گشته و زمینه رشد و شکوفایی و پرورش استعدادها و خلاقیت را در آن‌ها به وجود می‌آورد و این تأثیرگذاری باعث نشاط و شادابی و افزایش اعتمادبه‌نفس آنان می‌گردد، درنتیجه اگر نیاز آنان در هر مقطع سنی پاسخ داده شود موجب می‌شود که آنان به مرحله بعدی رشد ارتقاء یابند و به مرحله قبلی بازنگردند.

وجود فضاها و بوستان‌هایی که برای کودکان و مادران آن‌ها مناسب‌سازی شده باشد علاوه بر اینکه موجبات رشد جسمی و ذهنی کودک را فراهم می‌کند موجب کاهش تنش‌ها و عصبانیت‌ها کودکان و مادران می‌گردد و جامعه حال و آینده را از لوس وجود بسیاری از بزهکاری‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی پاک خواهد کرد و چه‌بخت‌تر است پیشگیری به‌جای درمان و متحمل نشدن هزینه‌های گزاف درمان در آینده باشد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

منابع

- ۱- باپردی شادی، یاقوتی سیمین، ۲۰۱۵، بررسی چگونگی اثربخشی روانشناسی رشد کودک در طراحی بازی کودکان.
- ۲- بهرام سلطانی، کامبیز، " طرح بررسی اثرات توسعه بر فضای سبز تهران"، انتشارات سازمان محیط‌زیست، ۱۳۸۱.
- ۳- حسینی، افضل السادات، ۱۳۸۴، ماهیت خلاقیت و شیوه‌های پرورش آن، چاپ پنجم، تهران به نشر.
- ۴- راغفر، حسین، سوسفوند، فاطمه (۱۳۹۶ هخ)، فقر مسکن و تغذیه کودکان در شهر تهران، ۱۳۹۰ هخ، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، سال هفدهم، شماره سوم.
- ۵- سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران، " اهمیت فضای سبز و تأثیر آن بر روان انسان"، ۱۳۸۸، صفحات ۱-۳.
- ۶- سهیلی، جمال‌الدین، ۱۳۹۱، طراحی پارک کودک، تهران چاپ کهن.
- ۷- عابدی، ثمرین سحر، ضرابی، محمدمهدی، حصارى، پدram، ۱۳۹۲، اصول طراحی فضای سبز محل بازی کودک، اولین همایش ملی معماری مرمت شهرسازی و محیط‌زیست پایدار.
- ۸- غفاری، علی، قلعه‌نویی، محمود، عمادی، خشایار (۱۳۹۰ هخ)، شهر دوستدار کودک؛ ارزیابی و مقایسه چگونگی پاسخگویی به اصول شهر دوستدار کودک در بافت‌های جدید و سنتی ایران، مجله هویت شهر، شماره هجدهم، سال هشتم.
- ۹- قره بیگلو، مینو، ۱۳۹۱، نقش عوامل محیطی در پرورش خلاقیت کودکان، مجله شماره ۱۹ منظر.
- ۱۰- کیانی، اسماعیل‌زاده، کواکی، علی (۱۳۹۰ هخ)، بررسی و تحلیل شاخص‌های شهر دوستدار کودک، مطالعه موردی قوچان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، زابل، دانشگاه زابل.
- ۱۱- نجفی، مسعود، دویران، اسماعیل، نور علیشاهی، جمشید، ۱۳۹۲، تقویت حس خلاقیت کودکان درزمینه‌ی ای بازی، اولین کنفرانس معماری و فضاهاى شهری پایدار.
- 12- Bagheri, M., safavi, S. (2014). the role of sustainable development in child friendly communities to improve children,s health and well-being (case study: zanzan city, iran),journal of civil engineering and urbanism. volume 4, p: 35-40.
- 13- Dewi, P.S. (2012). how does the playground role in realizing children friendly city? Elsevier. p224-233.